

Јасмина Врбавац

РОМАН О НОСТАЛГИЈИ

Горан Милашиновић, *Троугао, квадрати*,
Стубови културе, Београд, 2009

Нови роман Горана Милашиновића, *Троугао, квадрати*, у оквиру пишчевог опуса можемо посматрати и као својеврсни наставак, проширење, његовог првообјављеног романа *Хераклов грех*. Главни јунак *Херакловог греха*, баш као и јунак новог романа, одлази 1995. у Атину на позив колеге, да говори о своме искуству ратног психијатра, присутног на славонском ратишту. Проблеми испитивања порекла злочина, људске деструкције и губљења елементарне хуманости у ратним условима су у *Херакловом греху* подупрти митолошком причом о Хераклу децеубици, а одговори се траже у митолошким разрешењима окајавања, док се у новом роману питања зла и злочинења претачу у скептичну запитаност човека без илузија да ли се исправни одговори могу пронаћи. Стога их главни лик не налази ни као лекар, психијатар, ни као човек, већ позива писање у помоћ, бележи судбине својих пацијената као и у претходном роману, али не покушавајући да из мозаика судбина направи целовиту слику, постави дијагнозу, понуди целовит одговор на питање шта човека тера на зло. Многи од ликова из претходног романа, неке судбине описане у бележници психијатра, понављају се и у овом роману (чак су и директно преписани), али се овде јављају у новом контексту дубљих увида у целокупну епоху, и још веће запитаности и беспомоћности над замкама које нам је та епоха донела.

Милашиновић преузима, користи чак читаве делове *Херакловог греха* у роману *Троугао, квадрати*, али се тежиште приче пребацује на

време пре Атине, на 80-те године и ликове који заједно формирају својеврсан љубавно-пријатељски троугао као једину чврсту конструкцију која успева да опстојава кроз време растегнуто од бунтовничке младости 80-их година, које данас већ изгледа као давно прошла идила, преко ратних година, до савременог тренутка транзиције, поратног и постдиктаторског периода обезглављености и плаћања данка прошлости. Далеко амбициозније замишљен од *Херакловог греха*, *Троугао, квадрати* је роман који покушава да из више углова сагледа период од тридесет година, где се свака декада може посматрати и потпуно одвојено од претходне јер традиција нема никакав континуитет у преломним временима. Генерације се у сваком наредном десетлећу суочавају са у потпуности изврнутим основним животним постулатима, схватањима и модалитетима свакодневице. „Заједно, а свако за себе” – мото једне генерације која је стасавала у разбарушеном духу 80-их, где се врхунски идеал препознавао у индивидуалности и оригиналности, у *немешању*, преокренут је нагло у ратно-националистички мото колективног сабијања у „наше” и „њихове” редове. Наступила је обрнута логика и Милашиновићеви јунаци су преко ноћи увидели да се „људи који се не мешају, све више удаљавају” и да „све док постоје места на којима се укрштамо, све је у реду са светом”. Зато је у роману потенцирана метафора геометријских тела чији углови стоје на извесној удаљености, али дужи које их спајају творе чврсте и нераскидиве везе. Троугао три пријатеља, квадрат четири града (Београд, Атина, Лондон, Њујорк), топонимски важне тачке јунаковог живота су често испреплетане, њихове линије се секу, али не угрожавају међусобне односе и поредак ствари. Космополитизам наглашен амбијентом градова кроз које живот води главне јунаке, али и њихов доживљај света из епохе 80-их, када се читава генерација формирала са убеђењем да је глобализам западне културолошке матрице једини могући поглед на свет, у овом роману доживљава занимљив обрт усмерен ка носталгији као доминантном осећању „постапокалиптичне” Србије која вапи за „идејом” глобализације, истовремено бежећи од њене реалности остварене у 21. веку.

Троугао, квадрати заправо почива на извесној носталгији читаве генерације која је преко ноћи изгубила све оно што ју је у најважнијем периоду младости формирало. Прво просперитет и жеља да се постане „свет”, а потом рат, урушавање, губљење идентитета, расељавање, пропадање психе, морала – иако само у наводима и подсећањима присутни у Милашиновићевом роману, сагледани у целини, као да прате наводе Светлане Бојм из њене књиге *Будућности носталгије*¹:

¹ Види: Светлана Бојм, *Будућности носталгије*, Геопоетика, Београд, 2005.

„XX век је почео футуристичком утопијом, вером у будућност, у напредак, цивилизацијски прогрес, технолошки бум, а завршио се разочарењем и носталгичним погледом у прошлост. Уместо да излечи носталгију, прогрес ју је појачао исто онако као што је глобализам утицао на развој локалпатриотизма.”

У Милашиновићевом роману, јунаци су на неки начин такође у позицији да испаштају због наглог ширења глобализма. Ма шта се наводило као узрок рата у бившој СФРЈ, један, можда веома мали део, приписује се и притиску глобализма који је утицао на развој локалпатриотизма. Они који су младост провели окренути управо глобализацији, посредно и невољно испаштају због оних којима је глобализација представљала превелики залогај. Иако Милашиновићеви јунаци не саосећају са формом носталгије као ретроградног осећања строге националне припадности, његов главни јунак ипак осећа носталгију, али он је осећа као жал за бољим временима у којима се тежило прогресу, глобализацији, авангарди... У Београду се та тежња усмеравала пре свега на музику, уметност, културу, моду, али и на још понешто везано за глобалне трендове које су дикритали англосаксонски модели. Тако смо дошли до једне парадоксалне ситуације коју овај роман описује, а која је специфично наша, домаћа, да се носталгија јавља не за старим временима која означавају прошлост у сваком свом сегменту, већ за старим временима која су означавала будућност!

С друге стране, у овом роману доминира још један мотив, који је у најужој спрези са осећањем носталгије, а то је мотив страха од разочарања приликом новог суочавања са предметом носталгије. Главни јунак успева да након драматичног искуства рата на славонском ратишту, 1995. оде у Атину и остане тамо као предавач, психијатар са ратним искуством. Његов страх од поновног доласка у Београд заснован је на страху од разочарања Београдом који ће затећи. Време пролази и он жели да за себе задржи онај Београд сопствене младости кога се са носталгијом сећа. Поред тога, његов страх произлази и из немогућности да се пристане на ситуацију у којој је његов живот у једном тренутку био пресечен, у коме је морао да проживи искуство рата, распада свега онога што је било и део њега, и онда схвата да се један живот драматично разбијен, не може више саставити. Проблем читаве једне расељене генерације, а то сви они људи који су одлазили током 90-их, након ратних траума, бежећи од мобилизације, не слажући се са политиком државе, тражећи економску и личну стабилност, то је проблем који се у овом роману описује живописно као немогућност заокруживања сопствене личности, немогућност да се на природан начин одраста, индивидуализује, развија. Без обзира на то да ли ликови у роману осећају носталгију или не, према земљи, људима, себи и свом бившем

животу, код свих јунака је изражена та врста пресека, прекида који је драматичан и који онемогућава да се шавови изнова пришију, и да се личност изнова уцелови. Колико год се главни јунак са носталгијом сећао прошлих времена, постоји неколико момената у роману који указују на то колико му се она данас чини баналном, немогућом после рата. Можда је то једна специфична носталгија, она која је носталгична за правом сликом носталгије као осећања које нас враћа у лепшу прошлост, а не у прошлост коју бисмо могли са овим и оваквим увидима и знањима, на неки начин и презирати.

Свестан сопствене носталгије, која се осим на жељу за „повратком у будућност” односи и на жал због губљења идентитета, на искорењеност, на губитак ослонца, главни јунак осећа својеврстан стид о коме повремено и расправља са својим пријатељима. У односу на сећање, носталгија је исто што и кич у односу на уметност”, наводи Бојмова цитат Чарлса Мајера. Шта је то што изазива стид када се спомене носталгија, зашто се она често доживљава као непристојно осећање, као морални и естетски промашај? Носталгија се открива, не више као чежња за одређеним простором, јер ова реч најпре значи бол за изгубљеним завичајем, већ као бол услед изгубљеног, прошлог времена. Наравно, носталгија не реконструише историју, она је је кривотвори и попут утопије окренуте уназад ствара боље светове но што је прошлост икад била и могла бити. То је један од разлога зашто нам носталгија делује као кич, јер нам увек показује блештавију слику стварности.

Међутим, *Троугао, квадрати* ни у једном моменту не запада у кич и патетику, а инсистирање на носталгији представља можда његове најозбиљније домете. Носталгија се у домаћој прози ретко спомиње јер је дуго времена (како примећује и Бојмова) била потцењивана, и још увек је, а она је, као што то можемо читати у овом роману, способна да у великој мери одређује нечији живот, па и судбине Милашиновићевих јунака. Истовремено, носталгија је и она тачка која ће читаоце можда најјаче привући овом роману. Наиме, читалац је пред изазовом да надограђује овај роман, подстакнут да сопствена сећања инкорпорира у штиво. Оно што код читалаца рођених 50-их, 60-их и 70-их година прошлог века изазива носталгична сећања јесу пре свега бројни београдски топоними који су имали статус култних места током осамдесетих година (Шанса, Таш, Дом омладине, СКЦ, Дадов, драгстор у Нушићевој), потом Фест или одлазак на Јадран возом, са неизбежним првим погледом на море негде код Книна, када воз изађе из кривине... Такође, музика свира целим романом: *Електрични оргазам* – „Златни папагај”; *Паршибрејкерси*, *ЕКВ*, *Идоли*, *Шарло Акробатија*, „Нико као ја”, „Црно-бијели свијет” и *Прљаво казалишће* узети као мото романа са идејом да се опише немогући

рез и прелаз са обичног, баналног свакодневља на рат („мама, тата, пас и кравата / рата-рата-рата”).

Право питање је ипак оно упућено припадницима генерације на коју се овај роман не односи директно, да ли се и они могу пронаћи у овом роману, тј. да ли је *Тројуао, квадрати* намењен и онима који су некада проживели неки рат, а да то није овај последњи, или и онима који данас завршавају школе и сутра ће желети да емигрирају? Да ли је овај роман способан да заталаса емоције и оних којих се не тичу београдски *нови шалас* 80-их нити ратови вођени 90-их? Јер ако се танка основа приче о генерацијској носталгији не покаже довољно чврстом и убедљивом да преброди локални и генерацијски јаз, прилично је извесно да ни остали сегменти романа неће бити у стању да то учине.

Развучена матрица романа мозаичне структуре која покушава да обухвати тридесетак година, животне приче три главна лика и великог броја споредних ликова, неки су од основних проблема Милашиновићевог романа који препричава живот наместо да га фикцијски обликује у књижевно снажну причу. Његови јунаци су и даље у великој мери плошне фигуре, препричани животи модела из стварности, јавног живота (главна јунакиња је нпр. реплика Меги, чланице групе *Екатерина Велика*) или из лекарских картона психијатријских болесника (које смо већ читали у претходном роману). Постављена питања се до краја не разрешавају, што само по себи не доводи у сумњу могући квалитет романа, али води резигнацији која перманентно брише сваки замајац приче и окреће овај, у суштини доследно реалистички писан роман, са наративно климаве структуре ка лирској рецепцији, ка изазивању носталгичних осећања читалаца. Срећом, Милашиновић успева да избегне могућност да поигравање са носталгијом изгледа као јефтин трик и играње на читалачки хоризонт очекивања, па се тако носталгија у овом роману установљава као мотив који може да испредњачи над наведеним слабостима и установи *Тројуао, квадрати* као први озбиљни српски роман о осећању тако присутном на просторима бивше Југославије, али ретко када књижевно разматраном.